

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ЕСТЕТИЧНИХ І СВІТОГЛЯДНИХ ЦІННОСТЕЙ

Оксана Гопка

Дніпропетровська консерваторія імені Михайла Глинки

Анотація:

Аналізуються соціокультурні аспекти музичного мистецтва як чинники гармонійного виховання людини на тлі розбудови новітньої соціокультурної картини світу, обґрунтовується значення специфіки музичного мистецтва, як навчального предмета, у формуванні гармонійного світовідчуття людини, її самобутності та життєздатності. Підкреслюється призначення музики як форми духовної культури, що полягає в естетизації людського життя, в активізації в ньому естетичного начала й виконанні в розвитку людини таких функцій, як пізнавальна, виховна, мобілізаційна, компенсаційна, комунікативна й терапевтична. Наголошується на важливості для музичної педагогіки тісного взаємозв'язку між музикою та іншими сферами духовної культури, що уможливорює формування цілісного світогляду особистості.

Ключові слова:

формування гармонійного світовідчуття людини, новітня соціокультурна картина світу, універсальність музичного мистецтва.

Гопка Оксана. Универсальность музыкального искусства в формировании эстетических и мировоззренческих ценностей
Анализируются социокультурные аспекты музыкального искусства как факторы гармоничного воспитания человека на фоне построения новой социокультурной картины мира, обосновывается значение специфики музыкального искусства, как учебного предмета, в формировании гармоничного мироощущения человека, его самобытности. Подчеркивается назначения музыки как формы духовной культуры, состоящей в эстетизации человеческой жизни, в активизации в ней эстетического начала и выполнении ряда функций развития человека: познавательной, воспитательной, мобилизационной, компенсаторной, коммуникативной и терапевтической. Отмечается важность для музыкальной педагогики тесной взаимосвязи музыки и других сфер духовной культуры, которая обеспечивает формирование целостного мировоззрения личности.

формирование гармоничного мироощущения человека, новейшая социокультурная картина мира, универсальность музыкального искусства.

Gopka Oksana. The universality of musical art in the formation of aesthetic and worldview values

The work represents the analysis of socio-cultural aspects of musical art as factors of a harmonic education of man at the time of a new socio-cultural worldview creation; the significance of music as an educational discipline in formation of harmonic world outlook of man and his identity is proved. The author emphasizes the role of music as a form of intellectual culture which is revealed in aestheticization of human life, in activation of the aesthetic origin in it and in fulfillment of certain functions of human development: cognitive, educational, mobilizing, compensatory, communicative and therapeutic. The accent is laid on the idea that close connection of music and other fields of intellectual culture is very important for musical pedagogy as it provides the formation of personality's integral world outlook.

formation of a harmonic human world outlook, new socio-cultural worldview, universality of musical art.

Удосконалення системи музичної освіти є не тільки завданням педагогічних працівників, а й актуальною проблемою мистецтвознавчої та педагогічної науки, що динамічно змінюється в сучасних умовах. Одним зі шляхів розв'язання окресленої проблеми є використання художньо-педагогічних технологій, спрямованих на всебічний особистісний розвиток людини. З огляду на специфіку музичного мистецтва як навчального предмета, значення якого полягає передусім у комплексному, гармонійному впливові на почуття, інтелект, характер особистості з метою подальшого успішного формування її самобутності й життєздатності, актуальність цієї роботи нами вбачається в кількох аспектах. Поточний історичний момент розвитку суспільства характеризується глибокими структурними змінами в культурному просторі, появою нових чинників формування естетичної та духовної культури особистості. Найістотнішими факторами впливу на ці процеси слід вважати глобалізацію, а також комерціалізацію культури, що позначилися й на культурі музичній.

Музика завжди розглядалася як сфера культури, що формує естетичний і моральний людський ідеал особливими засобами – звуками, а отже,

через спільність звукового природного середовища встановлюється зв'язок зі звуковою природою мови людини, із психікою, емоційно-моральним світом особистості. Через те музичну культуру не можна відокремити від людського буття, вона також є відображенням і вираженням суспільно-історичної сутності людини, невіддільним складником її суспільної свідомості, чинником її розвитку. Саме тому, на нашу думку, вивчення духовних аспектів функціонування музичного мистецтва в сучасній культурній картині світу набуває актуальності. Музична культура людини й суспільства дає змогу на щонайтонших рівнях відтворити й зберегти дух минулих епох та передати духовну атмосферу сучасного суспільства. Отже, вивчення музики в мистецтвознавчо-педагогічних аспектах дає можливість зрозуміти музику як особливу категорію, що має універсальний характер і входить у світ загальнолюдської культури на правах особливої сфери знання й пізнання.

Важливим теоретичним і методологічним підґрунтям нашої роботи є дослідження Ю. Бабанського, І. Беха, Д. Богоявленської, С. Сисоєвої, А. Маслоу, К. Роджерса, Б. Теплова, Л. Виготського та ін., присвячені вивченню ролі музичної культури в житті соціуму й розробленні

психолого-педагогічних аспектів формування творчої особистості. Як особливу сферу пізнання музику вивчали К. Зенкін, К. Жабинський, А. Ключев, Л. Маловик, М. Ройтерштейн, Г. Смаглій, Н. Харнонкурт, у працях яких – нове бачення розвитку теорії музики та її осмислення як соціокультурного феномена, що справляє великий вплив на формування духовно розвинутої особистості. На думку вчених-мистецтвознавців В. Верховинця, Л. Когана, З. Жовчак, Л. Масол, Л. Лимаренко, С. Соломахи, значний потенціал розвитку різноманітних творчих здібностей сьогодні криється в поєднанні музики з різними видами мистецтва у процесі навчання тощо. Однак в епоху глобалізаційних перетворень, що вносить певну дисгармонію у процесі становлення людини, варто переглянути природно-духовні чинники соціокультурних впливів музичного мистецтва в контексті інших складників об'єктивної картини духовного світу людини та її духовної культури взагалі.

Метою нашої роботи є аналіз соціокультурних аспектів музичного мистецтва як чинників гармонійного виховання людини на тлі розбудови новітньої соціокультурної картини світу.

У науковій літературі є кілька сотень дефініцій культури, що свідчить про багатогранність самої людини як творця та споживача цієї культури, тому поняття «музична культура» неможливо досліджувати поза поняттям «музика», яке також має багато тлумачень. Людвіг ван Бетховен визначав музику як посередницю «між життям розуму й життям почуттів». Серед важливих для контексту нашої роботи потрактувань поняття «музика» виділимо такі: «музика – мистецтво стрункого й узгодженого сполучення звуків, як послідовних (мелодія, наспів, голос), так і одночасних (гармонія, згода, співзвуччя); це мистецтво в дії» [5, с. 32]; це система відносин, «елементами якої є суб'єкт (людина), об'єкт (світ), потреба в музиці світу, який еволюціонує, а також мова цієї системи – мова музики» [1] та багато інших, однак спільним для них є те, що музичну культуру можна визначити як складник світової культури, в основі якого – вся сукупність музичних творів, що постали у процесі розвитку світової культури та здатні впливати на емоційну сферу життєдіяльності особистості. Тому маємо всі підстави вважати музику насамперед духовним феноменом, а її зв'язки з загальною психологією, а також із педагогікою, – найбільш очевидними й значущими для музичного мистецтва.

Із давніх-давен у творах різних жанрів знаходимо підтвердження того, що в музиці відображаються настрої та переживання людини, розкривається її емоційний світ, а розвиток музичного мистецтва свідчить про його невичерпні можливості в передачі тонкощів, сили й розмаїтості ста-

нів людської душі, що й становить основний зміст музичного мистецтва. У цьому контексті зазначимо, що музика відображає емоційний світ соціально конкретної людини, систему психологічного життя людини певного часу, певної національності, певного соціального прошарку, тому музичне мистецтво виявляється дієвим засобом відбиття соціальної дійсності й чинником передачі соціального психологічного досвіду. Не менш важливим аспектом для характеристики музичного мистецтва є взаємозв'язок музики й моралі, музики й моральності. Утім, етичний вплив музики на людину є не моралізуванням чи рефлексивними настановами, а радше вихованням красою, хоча це й не означає, що людина, яка любить і розуміє гарну музику, завжди виявляється високоморальною. Формуючи в людині певні типи переживань та емоційних станів, музика впливає на поведінку людини, гармонізує її стосунки зі світом, що є одним із компонентів моральності.

Історично склалось так, що свої морально-виховні функції музика реалізує в контексті багатьох життєвих і світоглядних чинників, тож вести мову про можливість регулювання поведінки людини засобами музичного мистецтва можна лише тоді, коли емоції, що виражаються в музиці, пов'язані з конкретними життєвими ситуаціями й соціальними цінностями. Тому таким важливим компонентом музичного виховання нам видається його тісний зв'язок із поетичним словом, театральним дійством, іншими видами синтетичного мистецтва, релігійними культурами тощо. Сьогодні цілком очевидно, що питання про співвідношення музики й релігії, про їхню взаємодію є дуже актуальним для життя сучасного людського суспільства. У релігійній музиці свого часу втілилися високі загальнолюдські цінності – художні й морально-етичні; вона є невичерпним джерелом духовного багатства, відкритим для кожної людини, незалежно від її світогляду й ставлення до релігії. Тому підкреслимо, що художнє надбання релігійного спрямування – зокрема музичне – гідне окремого вивчення як історично сформований напрям розвитку музичної культури, що містить великий виховний потенціал духовності [4].

Хоча музика – це вид мистецтва, де ірраціональний, інтуїтивний момент не тільки допускається, а й виступає невіддільним складником мислення, все-таки розбіжність між музикою (як формою естетичного осягнення й побудови духовної картини світу) та наукою (як раціональним засобом осмислення дійсності) не варто абсолютизувати, оскільки часто вони мають чимало точок дотику. Як зазначають дослідники [7], об'єкт пізнання мистецтва й науки один – реальний світ, із якого вони «черпають» свій зміст і логіку мислення, маючи спільне соціальне підґрунтя й культивуєчи та розвиваючи надбання людського дос-

віду, накопиченого у процесі вироблення матеріальних і духовних цінностей. Саме тому, незважаючи на істотні відмінності, що виявляються у формах і методах відображення дійсності, наука й музика спираються на єдині у своїй основі норми людського мислення та його конкретно-історичні прояви.

Отже, музика являє собою особливу форму духовної культури, у якій, з одного боку, відображаються універсальні закономірності природного й соціального буття, а з іншого – виявляються такі специфічні естетичні та емоційні риси, філософське осмислення й пояснення яких є своєрідним підґрунтям для розуміння сучасного музичного мистецтва та його місця у світовій культурі [6].

Якщо під картиною світу розуміти теоретичну модель, що містить опис якоїсь об'єктивної реальності (наукової, мовної, культурної), то музика в загальній глобальній культурній картині світу створює особливу «музичну картину світу», що має власні специфічні риси. Музичну картину світу можна визначити як сукупність музичних жанрів, багатство музичних творів, що з'явилися в різні історичні епохи розвитку музики й на сьогодні створили досить повну, хоча й суперечливу (як саме життя) картину світу [2].

Інший рівень музичної картини світу являє собою творчість видатних композиторів, що залишили нам художні свідчення своєї епохи. Досить назвати хоча б кілька імен композиторів-класиків, щоб переконатися в правомірності такого твердження: Бетховен, Шуберт, Вагнер, Брамс. У музиці кожного з них ми бачимо різнобічний і цілісний погляд на світ, що відповідає конкретному часу, особливе розуміння проблем людського існування. Прикладом осягнення світів народної музики й осмислення на її основі моральних, релігійних і світоглядних обріїв українського народу стала творчість українських композиторів М. Лисенка, Я. Степового, М. Леонтовича, І. Воробкевича, О. Нижанківського, К. Стеценка, Л. Ревуцького, П. Козицького, В. Верховинця, А. Вахняніна та багатьох інших, що у своїй музично-педагогічній діяльності дотримувалися визначальної ролі фольклору у становленні й налагодженні системи музичного виховання дітей, слушно вважаючи, що опредметнений у музичному творі художній образ наділений «культурною пам'яттю» [3].

Можливо, саме тому музичне мистецтво й визначається як «найбільш чуттєве серед мистецтв», оскільки поезію або живопис, наприклад, неможливо сприймати на рівні фізіологічних реакцій, а музика може не тільки сприйматися, а й відтворюватися без залучення інтелекту, і спектр такого слухання й музикування досить широкий (медитативна практика відключення раціонально-

го мислення за допомогою певних наспівів, танці на дискотеці, спів хворих із порушеннями мовлення й розладом логічного апарату), а також нейрофізіологічний вплив музики, що здавна використовувався в медицині. Разом із тим, музику традиційно визнають найбільш узагальненим, абстрактним мистецтвом – художнім еквівалентом філософії й математики, що дає можливість розглядати музичну картину світу як проміжну сферу між культурною та науковою картинами світу.

Музичну сферу культури від суміжних мистецтв і галузей культури відрізняють культурологічні концепти, що постійно наявні в музичній культурі й створюють особливий музичний світ у загальній культурній картині світу. Найважливішими серед них, на нашу думку, є інтонаційність і поліфонічність. Інтонація – «багатозначне поняття, що виражає звукове втілення музичної думки й охоплює суто музичні (наприклад, дрібний мелодійний зворот, виразний інтервал, виконавський «тон» музики) та безпосередньо життєві явища. Саме тому інтонаційна система стає одним із чинників художнього відображення суспільної свідомості, що дає змогу говорити про навчання музики не лише як про засвоєння певних наборів ритмів, мелодій, музичних жанрів, характерних для тієї чи іншої історичної епохи, а як про усвідомлене користування «інтонаційним словником епохи», створеним музичними засобами. Інтонаційність у сполученні з іншим концептуальним чинником впливу музичного мистецтва – поліфонією (або контрапунктом – видом багатоголосся, що являє собою мистецтво одночасного сполучення декількох мелодійних ліній) як музичний чинник безпосередньо-чуттєвого впливу на слухача найбільше підходять для виконання мистецького завдання: збагачувати свідомість людини образами й глибокими переживаннями. Інтеграція цих музичних концептів створює особливий музичний світ і створює ні з чим не порівнювані можливості естетичного педагогічного впливу на формування гармонійної особистості та становлення її стійкої етичної позиції духовного буття на тлі мінливої глобальної картини світу.

З огляду на викладене вище зауважимо, що навчання музики може стати важливим компонентом гармонізації світу людини й значущим чинником розвитку духовної культури суспільства. Як форма духовної культури, музика має своє призначення, що полягає в естетизації людського життя, в активізації в ньому естетичного начала й виконанні в розвитку людини таких функцій, як пізнавальна, виховна, мобілізаційна, компенсаційна, комунікативна й терапевтична. У створенні чуттєво-об'єктивної картини світу музиці належить унікальне місце: вона поєднує культурологічний та естетичний простір становлення особистості в цілісну безпосередньо чуттєву й музично-

духовну картину світу. Музичне мистецтво реалізується в життєвому середовищі, впливаючи тим самим на культуру загалом та на кожного конкретного слухача музичного твору зокрема. Для музичної педагогіки надзвичайно важливим аспектом є тісний взаємозв'язок між музикою та іншими сферами духовної культури: загальною психологією, ідеологією, моральністю, релігією, наукою й філософією, що функціонально уможли-

лює формування цілісного світогляду особистості. Нескінченність і складність зв'язків музики з життям людського суспільства, з різними аспектами культури, з усіма формами людської свідомості – свідчення багатства духовного змісту музики й надзвичайно важливої ролі її як універсального засобу естетичного виховання сучасної людини в умовах інформаційної відкритості життєвих просторів епохи глобалізації.

Список використаних джерел

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс / Б. Асафьев. — Л. : Нева, 1971. — 185 с.
2. Зенкин К. Музыка в пространстве культуры / К. Зенкин, К. Жабинский. Музыка в пространстве культуры. Избранные статьи. — М. : Аспект, 2005. — 271 с.
3. Корній Л. П. Історія української музики : підручник для вищ. муз. навч. закл. / Л. П. Корній ; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. — Ч. 3 : ХІХ ст. — К. – Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2000. — 479 с.
4. Огнев'юк В. Навчання і виховання як соціоцентричні цінності / В. Огнев'юк // Вища освіта України. — 2003. — № 4. — С. 15—20.
5. Ройтерштейн М. Основы музыкального анализа / М. Ройтерштейн. — М. : Фора, 2001. — 294 с.
6. Рубинштейн С. Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории / Рубинштейн С. Л. // Вопросы психологии. — 1975. — № 3. — 248 с.
7. Теоретичні питання культури, освіти та музичного виховання : зб. наук. праць / Київ. нац. лінгв. ун-т, Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського ; редкол. : Євтух М. Б. (голов. ред.) та ін. — Вип. 21. — К. : Наукова думка, 2002. — 47 с.

Відомості про автора:

Гопка Оксана Віталіївна
Дніпропетровська консерваторія
імені Михайла Глинки,
вул. Ливарна, 10, Дніпропетровськ,
49044, Україна.

Надійшла до редакції: 19.03.2013 р.

Прийнята до друку: 29.03.2013 р.

Рецензент: доктор мистецтвознавства,
професор Мартинюк Т. В.

References

1. Asafiev, B. (1971). *Musical form as a process*. Leningrad : Neva. [in Russian]
2. Zenkin, K. and Zhabinskiy, K. (2005). *Music in the field of culture. Selected articles*. Moscow : Aspect. [in Russian]
3. Korniy, L. P. (2000). *History of the Ukrainian music : a textbook for the higher educational musical institutions*. Kyiv. New-York : Publishing House M. P. Kots'. [in Ukrainian]
4. Ognev'yuk, V. (2003). Teaching and upbringing as sociocentric values. *Higher education of Ukraine*, 4, 15–20. [in Ukrainian]
5. Royterstein, M. (2001). *Fundamentals of the musical analysis*. Moscow : Fora. [in Russian]
6. Rubinstein, S. L. (1973). *Problems of general psychology : scientific edition*. Moscow : Pedagogy. [in Russian]
7. Yevtukh, M. B. (2002). *Theoretical issues of culture, education and musical upbringing : selection of scientific works*. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian]